

the rights and freedoms of a specific person. This test-balance can be presented as follows: in each specific case, the law enforcement officer (be it a judge, investigating judge, prosecutor, investigator or investigator) is required to weigh the extent to which the interference with the rights and freedoms of a person under martial law is necessary and the extent to which there will be national security interests in the event that such intervention is not carried out.

Further, examples of the ECtHR's practice regarding the interpretation of Art. 5 of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: *Austin and Others v. the United Kingdom* and *Engel and others v. the Netherlands* were analyzed. Only two decisions of the ECtHR were given in the work, while in the aspect of interpretation of Art. 5 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms there are many more of them. It is believed that further scientific research in the form of a study of ECtHR decisions on ensuring the right to freedom and personal inviolability will provide an opportunity to improve national law enforcement practice.

Keywords: *the right to freedom and personal inviolability, human rights, national security, martial law, special legal regime.*

УДК 343:347.63

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-88-95

Олена ЮШКЕВИЧ[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

ПРАВО ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД ЗЛОВЖИВАНЬ ІЗ БОКУ ОПІКУНА АБО ПІКЛУВАЛЬНИКА

Висвітлено особливості захисту дитиною своїх прав та інтересів від зловживань із боку опікуна, піклувальника. Розглядаються два способи такого захисту: в адміністративному (за допомогою комісії з питань захисту прав дитини) та судовому порядку. Особливу увагу приділено дискусійному питанню об'єктивної сторони злочину за ст. 167 Кримінального кодексу України – зловживання опікунськими правами лише щодо майнових прав та інтересів дитини. Зроблено висновок про необхідність подальших наукових досліджень та аналізу судової практики щодо уточнення об'єктивної сторони злочину за ст. 167 Кримінального кодексу України. Проаналізовано зміст єдиного з 2019 р. судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень за ст. 167 «Зловживання опікунськими правами».

Ключові слова: *зловживання правом, дитина, опіка, піклування, кримінальна відповідальність, Єдиний реєстр державних судових рішень.*

Постановка проблеми. За даними Національної соціальної сервісної служби України, у 2021 р. було встановлено опіку чи піклування над 33 598 дітьми. У 2022 р. ця цифра зросла на 6622 – загальна кількість дітей під опікою та піклуванням сягнула 40 220. А за I квартал 2023 р. ще 29 847 дітей отримали офіційного опікуна або піклувальника. Ці дані свідчать про зростання показників встановлення опіки, що вказує на збільшення кількості дітей, які з різних причин залишилися без батьківського піклування [1].

Слід констатувати, що з 2003 р. в Україні здійснювався облік дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину [2], з 2005 р. було введено у функціонування банк даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [3], з 2007 р. функціонував Єдиний електронний банк даних дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і громадян, які бажають взяти їх на виховання, та Єдиний електронний банк даних дітей, які опинились у складних життєвих обставинах [4; 5], із 2016 р. здійснюється ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів [6].

© О. Юшкевич, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>

el.iushkevich@gmail.com

Правове явище «зловживання опікунськими правами» вказує на недбале, шкідливе використання своїх прав опікунами (піклувальниками) і може мати серйозні наслідки для благополуччя та безпеки дітей, які перебувають під опікою (піклуванням). Воно може виникнути в різних контекстах, таких як сімейна сфера, дитячі будинки, лікувальні заклади тощо.

Призначаючи опікуна (піклувальника) над дитиною, суд чи орган опіки та піклування наділяє його значною відповідальністю перед дитиною. Закон вимагає, щоб усі опікуни (піклувальники) ставили інтереси дитини вище за інші турботи. На жаль, не всі опікуни (піклувальники) ухвалюють правильні рішення. Люди, безумовно, можуть помилятися. Але в деяких випадках опікуни (піклувальники) активно обманюють, експлуатують, переслідують чи залякують дитину, над якою встановлено опікунство (піклування). Опікуни (піклувальники), які крадуть, нехтують чи нападають на своїх підопічних дітей, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Держави і міжнародні організації приділяють увагу питанням зловживання опікунськими правами та вживають заходів для запобігання та протидії такому зловживанню. Законодавство, що регулює опіку та піклування, включає положення, спрямовані на захист прав і інтересів осіб, які знаходяться під опікою.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблеми зловживання опікунськими правами неодноразово висвітлювалися науковцями, серед яких М. Бойко, В. Гопанчук, Н. Д'ячкова, Д. Євтєєва, М. Заславська, І. Мамай, М. Мерцалов, Н. Рудий, Є. Усова та ін. Так, більшість праць присвячена особливостям притягнення опікунів до кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків із догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, зловживання опікунськими правами. Деякі праці містять дослідження відповідальності опікуна за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків.

Метою статті є аналіз українського законодавства, судової практики щодо особливостей реалізації дитиною права на захист своїх прав та інтересів від зловживань із боку опікунів (піклувальників).

Виклад основного матеріалу. Опіка (піклування) є специфічною формою державної турботи про неповнолітніх дітей, які опинилися без батьківського піклування, а також повнолітніх осіб, які потребують допомоги у забезпеченні їхніх прав та інтересів. Мета встановлення опіки (піклування) полягає в забезпеченні виховання малолітніх, неповнолітніх дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок смерті батьків, їхньої хвороби, позбавлення батьківських прав або з інших причин. Опіка (піклування) також націлена на захист особистих і майнових прав та інтересів таких дітей [7].

Відповідно до ст. ст. 58, 59 Цивільного кодексу України [8] (далі – ЦК України), ст. 243 Сімейного кодексу України [9] (далі – СК України) над дітьми, які мають правовий статус «дитина-сирота» або «діти, позбавлені батьківського піклування», встановлюється «опіка», якщо це малолітня особа, та «піклування», якщо це неповнолітня особа. У свою чергу, дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням ними покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним із відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, що перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені з сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків із причин, котрі неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в районах проведення антитерористичної операції, здійсненням заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [10].

Ще однією категорією дітей, над якими встановлюється піклування, є особи з-поміж дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування [11].

Слід наголосити, що до встановлення опіки (піклування) і призначення опікуна (піклувальника) опіку (піклування) над дитиною здійснює відповідний орган опіки (піклування) (ст. 65 ЦК України) або навчальний заклад, заклад охорони здоров'я або заклад соціального захисту населення, де перебуває дитина (ст. 66 ЦК України, ст. 245 СК України), в тому числі сім'я родичів, знайомих; сім'я патронатного вихователя; притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр соціальної підтримки дітей та сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); будинок дитини, дитячий будинок-інтернат системи соціального захисту населення; стаціонарна служба (відділення) центру соціальних служб, що здійснює соціально-психологічну реабілітацію дітей. Після встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, органи опіки та піклування вживають вичерпних заходів щодо влаштування її в сім'ю громадян України (усиновлення, під опіку, піклування, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу) [12].

Права та обов'язки опікуна (піклувальника) регламентовано ст. ст. 67, 69 ЦК України [8], Правилами опіки та піклування [7]. Зокрема: 1) опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного; зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного [10, 13]; зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах (якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен враховувати її бажання); самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку зі втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного тощо; 2) піклувальник дає згоду на вчинення підопічним правочинів відповідно до ст. ст. 32, 37 ЦК України; зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного; 3) опікун та піклувальник зобов'язані дбати про підопічну дитину, про створення їй необхідних побутових умов, її виховання, навчання та розвиток, забезпечення її доглядом та лікуванням; мають право вимагати повернення підопічного від осіб, які тримають його без законної підстави.

СК України доповнює (конкретизує) права та обов'язки опікуна (піклувальника) [9]. Так, опікун (піклувальник) зобов'язаний виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти, має право самостійно визначати способи виховання дитини з урахуванням думки дитини та рекомендацій органу опіки та піклування; не має права перешкоджати спілкуванню дитини з її батьками та іншими родичами, за винятком випадків, коли таке спілкування суперечить інтересам дитини.

Окремо необхідно акцентувати увагу на засадах державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей за принципом родинності; захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей; створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги; забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, що оптимально відповідає потребам та бажанням особистості дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, а також особи із їх числа та запитам ринку праці; вжиття вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правничої допомоги [11]. Це свідчить, на наш погляд, з одного боку, про розширений перелік прав і обов'язків опікунів (піклувальників), а з іншого – про можливі потенційні зловживання опікунськими правами.

З вищенаведеного зрозуміло, що мова йде про права та обов'язки опікуна, піклувальника щодо забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів дитини, якими можуть зловживати опікун, піклувальник. Відповідно і законодавство мало б передбачати юридичну відповідальність за зловживання опікунськими правами як щодо забезпечення особистих немайнових прав та інтересів дитини, так і щодо майнових прав та інтересів дитини. Проте кримінальним законодавством встановлено відповідальність за ст. 167 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме за зловживання опікунськими правами лише щодо майнових прав та інтересів дитини [14]. Зокрема, зловживання опікунськими правами, тобто використання опіки чи

підкування з корисливою метою на шкоду дитині (підопічному) карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі.

В юридичній літературі є дві точки зору з приводу предмета правовідносин за ст. 167 КК України, що порушуються опікунами, піклувальниками [14]. Згідно з першою, дійсно, кримінальна відповідальність за цією статтею КК України настає за зловживання правами лише щодо майнових прав та інтересів дитини [15, с. 6], відповідно до другої – не лише щодо майнових прав та інтересів дитини, а й особистих немайнових прав [16, с. 140].

Аналіз науково-практичних коментарів до КК України дозволяє сформулювати декілька висновків [17]. По-перше, шкода, що може бути заподіяна підопічному внаслідок зловживання опікунськими правами, найчастіше має матеріальний характер, що виявляється у зайнятті житлової площі, привласненні речей, використанні майна дитини (розподілі, обміні, відчуженні житла не на її шкоду), розтраті цінностей (розпоряджанні доходами не на користь дитини), зокрема внаслідок укладання не вигідних для дитини договорів, управлінні майном дитини з порушенням установлених правил, відмові від належних дитині майнових прав та порушенні інших майнових прав дитини. По-друге, з боку опікуна має бути прямий умисел, корислива мета мати вигоду майнового характеру за рахунок дитини.

Окремо ст. 247 СК України, з-поміж прав дитини, над якою встановлено опіку або піклування, регламентує право на захист від зловживань із боку опікуна або піклувальника [9].

Захист від зловживань із боку опікуна або піклувальника здійснюється в адміністративному або судовому порядку.

Згідно з абз. 13 пп. 2 п. 4 Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини діти можуть звернутися до комісії з питань захисту прав дитини (орган, що утворюється головою районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади щодо неналежного виконання батьками, опікунами, піклувальниками обов'язків із виховання або щодо зловживання ними своїми правами). На засідання комісії з питань захисту прав дитини можуть запрошуватися представники – громадяни України, які беруть безпосередню участь у розв'язанні проблем конкретної дитини, з правом дорадчого голосу, дитина, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може висловити свою думку. Комісія відповідно до компетенції приймає рішення, організовує їх виконання, подає рекомендації органу опіки та піклування для прийняття відповідного рішення або підготовки висновку для подання його до суду [12].

Задля свого захисту від зловживань опікунськими правами дитина має право самостійно з 14 років звернутися до адвоката або системи безоплатної правничої допомоги (далі – система БПД), що надає безкоштовного адвоката для забезпечення безоплатної вторинної правничої допомоги, в межах якої буде здійснюватися представництво інтересів дитини в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також будуть складатися документи процесуального характеру відповідно до положень Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [18].

З 2019 р. до Єдиного державного реєстру судових рішень внесено лише одне судове рішення за ст. 167 «Зловживання опікунськими правами» – у справі № 261/0/15-18 [19]. Так, судом було встановлено, що опікун над п'ятьма дітьми-сиротами (він же – їхній дід за родинними зв'язками), діючи умисно, з корисливих мотивів, вчинив зловживання опікунськими правами, що виразилося в отриманні від держави щомісячно 18 244,70 грн соціальної допомоги на утримання підопічних неповнолітніх дітей, котрі він отримав за період 5 місяців у сумі 91 223,50 грн. Опікуном вказані кошти витрачено на власні потреби, а не для матеріального забезпечення підопічних дітей, чим спричинено матеріальної шкоди підопічним на вищевказану суму. Діти проживали в іншому місці – у бабусі. У будинку місця для проживання п'ятеро дітей не було, ліжок для дітей було лише три. Діти шкільного віку не мали одягу, продуктів харчування, належних умов утримання не було. За наслідками обстеження складено акт. Судом також було досліджено письмові докази, серед яких – витяг з протоколу засідання Комісії з питань захисту прав дитини при виконавчому комітеті Хустської міської ради від 29.05.2019, з якого вбачається, що опікуну надано строк терміном у два тижні для

створення належних умов для виховання та утримання дітей і повернення частини витрачених коштів на рахунок дітей (50 тис. грн) та надання виписки з банку про наявність на рахунку коштів; акт обстеження умов проживання від 10.07.2019, за результатами якого встановлено, що опікун не займається вихованням та утриманням підопічних дітей, так як більше часу знаходиться за межами області, а саме в м. Київ; лист начальника управління соціального захисту населення від 10.09.2019, за результатами якого встановлено, що опікун перебував на обліку в управлінні та отримував допомогу на дітей, які знаходяться під опікою або піклуванням з 01.01.2019 до 31.05.2019 в розмірі 18 244,70 грн щомісячно. Дії опікуна кваліфіковані за ст. 167 КК України як використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічним (використання майна). Статтею 50 КК України встановлено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а відповідно до ст. 65 КК України встановлено, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів, а тому суд, зважаючи на вищезазначене, ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного, характеристику з місця проживання, вік обвинуваченого, раніше не судимого, який на обліку у психіатра, нарколога не перебуває, вважає за необхідне призначити обвинуваченому покарання, не пов'язане з ізоляцією від суспільства, у зв'язку з чим суд вважає за доцільне призначити покарання опікуна у виді позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України. Керуючись вищенаведеними та іншими обставинами справи, суд ухвалив вирок, в якому опікуна над п'ятьма дітьми-сиротами визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 167 КК України, та призначено покарання у виді одного року позбавлення волі.

Висновки. Наведені статистичні дані вказують на постійне збільшення кількості українських дітей, що потребують встановлення опіки та піклування. Отже, перед суспільством, державою постійно постають завдання щодо забезпечення захисту прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз законодавства у сфері опіки та піклування дозволяє сформулювати декілька висновків. По-перше, права та обов'язки опікунів (піклувальників) мають не лише опікуни та піклувальники, які отримали цей статус, а й органи опіки (піклування) та відповідні заклади (навчальні, охорони здоров'я, соціального захисту населення), де перебуває дитина, до встановлення опіки (піклування) і призначення опікуна (піклувальника) над дитиною. По-друге, права та обов'язки опікуна (піклувальника) регламентовано ЦК України, СК України та іншими законами, підзаконним нормативно-правовим актами.

Права та обов'язки опікунів (піклувальників) спрямовані на забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів дитини, котрими можуть зловживати опікун, піклувальник. Але зі змісту ст. 167 КК України «Зловживання опікунськими правами» стає зрозумілим, що кримінальна відповідальність настає за зловживання опікунськими правами лише щодо майнових прав та інтересів дитини. Тому обґрунтованим є проведення подальших досліджень щодо об'єктивної сторони цієї категорії злочинів.

Чинне законодавство регламентує адміністративний (за допомогою комісій з питань захисту прав дитини) та судовий порядок захисту дитиною своїх прав та інтересів від зловживань із боку опікуна, піклувальника. Проте наявність із 2019 р. у Єдиному державному реєстрі судових рішень лише одного судового рішення за ст. 167 «Зловживання опікунськими правами» може означати, що цій проблемі держава не приділяє достатньої уваги та що в Україні все ще не враховується положення про необхідність заслуховування думки дитини органами опіки та піклування, судами.

Список використаних джерел

1. Штокалюк Ю. Що гарантує держава для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування? *Юридична Газета online*. URL: <http://surl.li/oahhf>.
2. Про затвердження Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення : постанова Кабінету Міністрів України від 28.08.2003 № 1377. URL: <http://surl.li/oahal>.
3. Про затвердження Порядку ведення банку даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : наказ Міністерства України у справах молоді та спорту від 29.07.2005 № 1466. URL: <http://surl.li/oahbw>.

4. Про ведення Єдиного електронного банку даних дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і громадян, які бажають взяти їх на виховання, та Єдиного електронного банку даних дітей, які опинились у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 28.04.2007 № 1386. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-07#Text>.
5. Про єдину електронну систему обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, та осіб, які бажають взяти їх на виховання : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.11.2008 № 4580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1200-08#Text>.
6. Про ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів : наказ Міністерства соціальної політики України від 28.12.2015 № 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-16#Text><http://surl.li/oaht>.
7. Про затвердження Правил опіки та піклування : наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 № 34/166/131/88. URL: <http://surl.li/nfozh>.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
9. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>.
11. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005. URL: <http://surl.li/oaht>.
12. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <http://surl.li/oaht>.
13. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
15. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 19 с.
16. Євтуєва С. Л. Безпосередній об'єкт злочину «Зловживання опікунськими правами» (ст. 167 КК України). *Право і Безпека*. 2012. № 2. С. 139–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_2_32.
17. Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 167 Кримінального кодексу України. *Адвокат Прокопенко Вадим*. URL: <http://surl.li/obwhd>.
18. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011. URL: <http://surl.li/asidw>.
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 261/0/15-18 від 28.11.2019. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86435732>.

Надійшла до редакції 10.12.2023

References

1. Shtokaliuk, Yu. Shcho harantuie derzhava dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia? [What does the state guarantee for orphans and children deprived of parental care?]. *Yurydychna Hazeta online*. URL: <http://surl.li/oaht>. [in Ukr.].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia obliku ditei, yaki mozhut buty usynovleni, osib, yaki bazhaiut usynovyty dytynu, ta zdiisnennia nahliadu za dotrymanniam prav ditei pislia usynovlennia [On the approval of the Procedure for keeping records of children who can be adopted, persons who wish to adopt a child, and supervision of the observance of children's rights after adoption] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.08.2003 № 1377. URL: <http://surl.li/oaht>. [in Ukr.].
3. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia банку danykh pro ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [On the approval of the Procedure for maintaining a data bank on orphans and children deprived of parental care] : nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh molodi ta sportu vid 29.07.2005 № 1466. URL: <http://surl.li/oaht>. [in Ukr.].
4. Pro vedennia Yedynoho elektronnoho банку danykh ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, i hromadian, yaki bazhaiut vziaty yikh na vykhovannia, ta Yedynoho elektronnoho банку danykh ditei, yaki opynylis u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [On maintaining the Unified electronic data bank of orphans, children deprived of parental care, and citizens who wish to adopt them, and the Unified electronic data bank of children who find themselves in difficult life circumstances] : nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu vid 28.04.2007 № 1386.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-07#Text>. [in Ukr.].

5. Pro yedynu elektronnu systemu obliku ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya, ditei, yaki opynylis u skladnykh zhyttievykh obstavynakh, ta osib, yaki bazhaiut vziaty yikh na vykhovannya [About the unified electronic system of accounting for orphans, children deprived of parental care, children who find themselves in difficult life circumstances, and persons who wish to adopt them] : nakaz Ministerstva Ukrainy u spravakh simi, molodi ta sportu vid 18.11.2008 № 4580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1200-08#Text>. [in Ukr.].

6. Pro vedennia banku danykh pro ditei-syrit, ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya, i simi potentsiinykh usnovliuvachiv, opikuniv, pikluvalnykiv, pryiomnykh batkiv, batkiv-vykhovateliv [On maintaining a data bank on orphans, children deprived of parental care, and families of potential adopters, guardians, custodians, adoptive parents, foster parents] : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 28.12.2015 № 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-16#Text>. [in Ukr.].

7. Pro zatverdzhennia Pravyl opiky ta pikluvannya [On the approval of the Rules of custody and care] : nakaz Derzhavnoho komitetu Ukrainy u spravakh simi ta molodi, Ministerstva osvity Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy, Ministerstva pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy vid 26.05.1999 № 34/166/131/88. URL: <http://surl.li/nfozh>. [in Ukr.].

8. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. [in Ukr.].

9. Simeinyi kodeks Ukrainy [The Family Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>. [in Ukr.].

10. Pro okhoronu dytynstva [About the protection of childhood] : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>. [in Ukr.].

11. Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannya [On ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care] : Zakon Ukrainy vid 13.01.2005. URL: <http://surl.li/oahts>. [in Ukr.].

12. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannya, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny [The issue of activities of guardianship and guardianship bodies related to the protection of children's rights] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.09.2008 № 866. URL: <http://surl.li/oaaijq>. [in Ukr.].

13. Konventsiia pro prava dytyny vid 20.11.1989 [Convention on the Rights of the Child dated November 20, 1989]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. [in Ukr.].

14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukr.].

15. Belova, O. I. (2007) Kryminalno-pravova kharakterystyka systemy zlochniv proty simi ta nepovnolitnykh [Criminal and law characteristics of the system of crimes against the family and minors] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / NAN Ukrainy ; In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv. 19 p. [in Ukr.].

16. Yevtieieva, S. L. (2012) Bezposerednii ob'ekt zlochnu «Zlovzhyvannia opikunskymy pravamy» (st. 167 KK Ukrainy) [The direct object of the crime «Abuse of guardianship rights» (art. 167 of The Criminal Code of Ukraine)]. *Pravo i Bezpeka*. № 2, pp. 139–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_2_32. [in Ukr.].

17. Prokopenko, V. V. Naukovo-praktychnyi komentar do st. 167 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to Art. 167 of the Criminal Code of Ukraine]. *Advokat Prokopenko Vadym*. URL: <http://surl.li/obwhd>. [in Ukr.].

18. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu [About free legal aid] : Zakon Ukrainy vid 02.06.2011. URL: <http://surl.li/asidw>. [in Ukr.].

19. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi № 261/0/15-18 vid 28.11.2019 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case № 261/0/15-18 of 28.11.2019]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86435732>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Olena Iushkevych. The child's right to protection from abuse by a guardian or custodian.

The article provides statistical data on the number of Ukrainian children placed under guardianship or care over the past three years. These data indicate an increase in the number of children who, for various reasons, have been left without parental care. It is noted that Ukraine currently maintains a database of orphans, children deprived of parental care, and families of potential adopters, guardians, caregivers, foster parents, and parent-guardians.

Emphasis is placed on the purpose of establishing guardianship (care), which is to ensure the upbringing of children left without parental care and to protect their personal and property rights and interests. Such categories of children include orphans, children deprived of parental care, and individuals aged 18 to 23 who lost their parents before turning 18 or were classified as children deprived of parental care.

The analysis of legislation in the field of guardianship and care allows discussions on the rights and responsibilities of guardians (caregivers), not only those who have acquired this status but also the authorities of guardianship (care) and relevant institutions (educational, healthcare, social welfare) where the child resides before the establishment of guardianship (care) and the appointment of a guardian

(caregiver).

The conclusion is drawn that from the content of Article 167 of the Criminal Code of Ukraine «Abuse of guardianship rights» it becomes clear that criminal liability arises for the abuse of guardianship rights only regarding the property rights and interests of the child, neglecting the personal non-property rights and interests of the child. Therefore, further research on the objective side of this category of crimes is justified.

The article highlights the peculiarities of protecting a child's rights and interests from abuses by a guardian or caregiver. Two methods of such protection are discussed: through administrative channels (a commission for the protection of children's rights) and through legal proceedings.

Keywords: *abuse of rights, child, guardianship, care, criminal liability, Unified state register of court decisions.*

УДК 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-95-103

Юлія ЛЕБЕДЄВА ©

викладач

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Досліджено організаційно-правові гарантії репродуктивних прав людини в Україні, що є основою для створення демократичної, правової та соціальної держави. Проаналізовано внутрішню узгоджену систему інституцій, до якої входять органи публічної влади та інститути громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення, реалізацію та захист репродуктивних прав людини. Запропоновано класифікувати гарантії репродуктивних прав людини за такими ознаками: рівнем механізму гарантування – на міжнародні та національні, а національні, у свою чергу, на гарантії, визначені Конституцією України (конституційні), та гарантії, сформульовані в законах України та підзаконних нормативно-правових актах; способом дії – на гарантії реалізації, охорони та захисту; характером функціонування – на матеріальні та процесуальні норми.

Здійснено аналіз статусу окремих провідних міжнародних інституційних гарантів, одним із видів діяльності яких є реалізація репродуктивних прав і свобод людини. Акцентовано увагу на тому, що відсутність координації в їхній діяльності не забезпечує досягнення ними єдиної мети, у зв'язку з чим необхідною є систематизація нормативно-правових актів, що регулюють діяльність вищезазначених суб'єктів у сфері забезпечення репродуктивних прав людини.

Зроблено висновок, що співпраця держави з громадськими організаціями є ефективною, оскільки: громадські організації користуються підвищеною довірою у вирішенні їхніх проблем; таким організаціям притаманний високий рівень мотивації; правозахисні ініціативи громадських організацій переважно є успішними та ефективними; взаємодія з громадськими організаціями сприяє відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади у реалізації повноважень у сфері репродуктивних прав людини.

Ключові слова: *репродуктивні права, репродуктивна свобода, організаційно-правові гарантії, інституційні гарантії, гарантії репродуктивних прав.*

Постановка проблеми. Актуальність та новизна дослідження діяльності національних та міжнародних інституцій у сфері гарантування репродуктивних прав людини полягає у тому, що наразі в Україні не сформовано системи їх дієвої взаємодії. Так, бракує єдиних підходів щодо розуміння ефективного функціонального інструментарію, механізмів координації у сфері гарантування репродуктивних прав.

На шляху до європейської інтеграції, найбільшого значення для розвитку демократичної держави набувають інституційні гарантії, що є основою для створення демократичної, правової та соціальної держави. Організаційно-правові (інституційні)

© Ю. Лебедєва, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9745-2796>

u.lebedieva@gmail.com